

PÁL JÓZSEF

„...et anni tui non deficient”IDŐRŐL ÉS IDŐN TÚLIRÓL WEÖRES SÁNDOR KÖLTÉSZETÉBEN¹

A *költői idő* téma többféle lehetséges megközelítése közül ebben az írásban a metafizikait választjuk. Ez az irány azonban nem különül el élesen sem a többi lehetséges költői időfelfogástól (ritmus, metrum), sem – másik oldalról – egy viszonylag egységes gondolati rendszer többi elemétől, a létezés kifejezése kérdéskörének egészétől.

A régi hagyomány az idő megjelenítésének kétféle alapformáját mutatja. Az ókori dichotómia két fő vonulata két névhez köthető: a görög Kairoszéhoz (tovasuhanó gyorsaság, bizonytalanság), illetve a hellenisztikus, keleti mitológiákban is nagy jelentőségre emelkedő Aiónéhoz (kifogyhatatlan teremtő erő), amely egyszerre jelenthet „öröklétet” és időszakaszt is. A szóban rejlő különbségtételt a keresztény teológia értelmezte.

Kairosz. Az idő egyrésztől szakadatlan, egyenes vonalú haladás, egymás utáni, korábbiakba soha vissza nem térő pillanatok sorozata. Éppen ezért kell „megragadni”: az Alkalom (Occasio) szimbolikusan alakjának fején lévő hajtincs kézzel való megfogása általános jelentőséggel bír. A take (opportunity), a saisir (occasion), a cogliere (occasione) nyelvi szerkezetéhez hasonlóan az én és az egyetemes, a múlt és az örök találkozása Weöres *Ars poeticájában* is a kézzel való megfogás és az összeölekezés képéhez asszociálódik: „Fogd el a lélek árján fénylő forró igéket (...) társukként megölelnék.” Az elfutó pillanat „felismerésének” nehézségeire utal a Kairosz kezében tartott borotvapenge, amelyen a szárnyas fiatal férfi egy mérleget egyensúlyoz. Később, E. Panofsky² gondolatmenete szerint, miután khronosz (idő) és Kronosz (Saturnus), a főnév és a tulajdonnév hangzásbeli hasonlósága miatt tartalmában is összeolvadt, az Idő gyermekeit felfaló, az életet elvágó, pusztító kaszássá, negatív istenséggé változott.

Az időnek ezek a tulajdonságai tűnnek fel Weöres atyaként szeretett barátja, Pável Ágoston halálának tízéves évfordulójára írt versében (*Pável Ágoston emlékére*). A vers indító alapélménye az elhunytira való emlékezés és az 1946 óta nagyon gyorsan eltelt periódus értelmezése. A tovafutó idő az első versszakban mindkét archéhoz kapcsolódik: az esztendőök vándor felhőkként a levegőben, illetve síkos pikkelyű halként az „idő árjában” gyorsan siklanak. Az emlékező szerző meditációja után a figyelem arra összpontosul, e „megfoghatatlan” sodródásban a nyelvész, néprajztudós miként tudta mégis kihasználni értelmes munkára röpkélete perceit. A vízben alant sikló hal fölött a „percek, órák, napok és évek / rakott hajóként

¹ A Szegedi Tudományegyetem „A halhatatlan mű időtelen” címmel 2013. október 18-án Weöres Sándor születésének 100. évfordulójára tanácskozást és kerekasztal-beszélgetést rendezett. E tanulmány az ott elhangzott előadás szerkesztett szövege.

² Erwin PANOFSKY, *Idő atya*. In: *Az ikonológia elmélete*. Szerk. PÁL József. JATE Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék, Szeged 1986. 450–483.

úsznak műveddel”. Pável Ágoston élt a földi pályafutással, mint alkalom kínálta lehetőséggel, s művei túléltek alkotójukat, győzik tovább a harcot. Ennek az optimista halálfelfogásnak természetellenes ellentétéként jelenik meg, a bensőséges érzelem, a halott személy hiánya okozta fájdalom: haja ezüstjét, szeme víz-kéjjét (!), piros arcát nem láthatja többé, s nem fog mozdulni már az alkotó kéz sem. A forgó esztendőket negatívumok jellemzik: az ott nem lévő sötétkék szárnyú fecskék, a fagyos szikla, a dermedt forrás, a „hosszú árny”. A januárban elhunyt szombathelyi tudós szelleméért, a záró strófában megszólaló „epitáfium” közhelyes tanúsága szerint, pontosabban azért, ami megmaradt Pável Ágostonból, kinyújtózik a „növekvő nappalok karja”. A Weöres által is fordított és önálló kötetben kiadott (1952) középkori kínai költő, Po Csü-ji verse parafrázisa szavaival: „Szombathely földje csontodat rejti, / híredet soha el nem takarja.”

Az e világban töltött idő lehetőséget ad az élet (és a halál) igazi szeretetére, az alkalmat azonban az öröklét kritériumai szerint ki kell(ene) használni. Weöres háromféle viszonyulási típust mutat be a *Rongyszőnyeg* 83. darabjában. Mindhárom strófa az *Aki úgy szereti az életet* sorral kezdődik: az első két sorban a vegetatív ember negatív példáját állítja az olvasó elé (disznó-vájú-gyűlöletes halál), a második a négy sorban bemutatott szemlélődő lelki ember, aki a Boëthiustól is ismert ataraxia lélekállapotban egykedvűen várja a halált, „mint indulás sípját a hajó”. Ez azonban (ahogy az antik filozófusnál sem) nem a legmegfelelőbb viszonyulás a lét-nemlét kérdéséhez. A harmadik, három soros definíció adja ebből a szempontból a tökéletes választ: az élet élvezetes munkaidő, amely után megérdemelt „elcsitulás” következik, s a kettő, a munka és a pihenés szeretete ugyanegy. Az időre vonatkozó és többször elismételt hajó-metaphora a sikyszerűség és linearitás képzetét kelti.

Aión, teljes időszakasz. Az idő azonban nemcsak „alkalom”. A másik felfogás szerint az idő körbefut, visszatérhet korábbi állapotába, mint az év ciklusa, amelyet leggyakrabban a zodiákus vagy a saját farkába harapó kígyó fejezett ki. Aión vagy az orphikus hagyományból származó „fényhozó” vagy „elsősülött” (protogonosz), aranyszárnyú Phanész, aki talán a kozmikus világtörzseiből kelt ki, s akit kígyó övez. Erósszal és Mitrásszal emlegették együtt, volt ő Khronosz fia is. Az *Egysoros versekből* kimaradt, 1946–47-ben írt néhány sorban háromszor is előfordul a kettéágazó (kétágú) idő jelzős szerkezet, másodszer az időszigettel együtt³. A földrajzi kifejezés nemcsak a körbefutást, az önmagába záródás képzetét kelti fel, hanem a föld és a víz, a száraz és a nedves közötti ellentétre is utal.

A Biblia olvasásakor az egyik legelső élmény a teremtés kétféle idő szerinti rendeződése. A kezdet három napja (összhangban a hármas szám szimbolizmusával) a létbe hívás története, ami két állapot közötti oszcilláció, a születő élet pulzálása, az ellentétek egymásba alakulása, feloldódása és újbóli létrejötte. A dualitást általában az elválasztás, az ellentét, az alternancia, a komplementaritás (női) princípiumaként jellemzik. A Nap és a Hold teremtésével összefüggő „idő” a negyedik (földi dolgok száma) napon születik, s az égitestek mozgásával mutat összefüggést, legjellemzőbb tulajdonsága az átmenetiség.

A kereszténység „bele született” egyrészt a Teremtőre, illetve a teremtettre vonatkozó idő radikális különbségébe, másrészt a római időtudományba, amely (a Gergely-naptár korrekciójával) mindmáig elfogadható módon kiszámolta és ezáltal praktikus célokra hasznosítani tudta a mért időt. Jóllehet a korábbi generációk bűneitől való megtisztulást célul ki-

³ WEÖRES Sándor, *Elhagyott versek*. Helikon, Budapest 2013. 319–320.

tízó „százados játékok” fontos szerepet töltek be a Római Birodalom polgárainak lelki megújulásában, a ludi saeculares jelentősége mégsem mérhető az ünnep keresztény fogalmához és jelentőségéhez. A Krisztus-metaforaként értelmezett esztendő – a várakozástól (ádvent), a születéstől kezdve a Keresztre feszítésig (húsvét), majd királyként való eljövételéig (Krisztus király) – a kozmikust történelmi, a történelmit kozmikus perspektívába állította, amelynek szükségszerűen részese volt minden üdvözülést kereső keresztény, aki ezáltal, akár még életében is, de főleg halála után, kiléphetett a szűkös lét időkorlátai közül, s sajátját Isten örök létével egyesíthette, „visszaadhatta”.

A teljesség felé (1943–1945) néhány bekezdése az idő rendszerezésével foglalkozik. A költő szerint az időnek kettő, illetve három fő csoportja különíthető el. (Mint forma, forma-anyag és anyag a teológiában). Weöresnél ezeknek a történelmi fejlődéssel is összefüggésben különböző alcsoportjai lehetnek. Az első dichotómia a négy részből álló jelenségidő (órával mért külső, a testetlen tartalmak váltakozásával összefüggő belső, a világfolyam és a történelmi) és a változatlan, isteni működést tartalmazó teljes idő. Az előbbi kezdet és vég nélküli, akár a kör, az utóbbi pont, amelyben benne van a plusz-mínusz végtelen és a közöttük lévő mérhetetlen távolság. (A kettő különbségére lejjebb visszatérünk.) A másik opposíció az eredeti és a „másolat” között feszül. A teljes idő mása a jelenségek körében az eszme-idő. Ez utóbbit csak az egyes ember birtokolhatja. A négy stádium során a változatlan alaprétég és a változó személyiség viszonya ellentétére fordul: az alaprétég egyedüliségének aranykora után az ezüstben különválnak ugyan a kettő, de az öröklét átsugárzik a múlandóba mint létezés, feltétlen érvény, igazság, illetve – lenről felfelé törekvő – jóság és szépség. Az érckor a keresés és a konfliktusok uralkodóvá válásának a periódusa, a vaskort pedig, közösségi szempontból, a kapcsolat megszűnése jellemzi. Az egyén viszont maga dönti el, melyik korszakhoz tartozónak tekinti önmagát. „Az időbeli véges személyiség mögül kibontakozó időtlen végtelenség: a lélek. A kibontakozásra nem szoruló időtlen végtelenség: az Isten”⁴

A zsidó-keresztény és a weöresi szemlélet néhány ponton biztosan találkozik: mivel a létezők Isten akaratából részesülnek az ő abszolút Létéből, az ember még életében megtapasztalhatja („ízlelheti”) az öröklétet⁵. Erre azonban csak kivételes pillanatokban nyílik lehetőség és akkor sem mindenkinek. A „bepillantás” nem könnyen ismétlődő, bizonytalan érzés, de az erkölcsi és esztétikai értékek non plus ultráját, teljességét nyújtja, amely által az egyén „egy másik világ küldöttjévé” válhat.⁶ Arra, ami ott feltárulkozik, nincs elnevezés vagy ismeret⁷, mint ahogy a *Qui est* Istennek nem adekvát, pusztán a leginkább elfogadható neve. A költő antropológiája szerint az ember sziklaként áll Isten gondolatában, s éppúgy semmit sem változtat rajta élet és halál⁸, mint ahogy Isten létéhez sem tesz hozzá semmit vagy nem vesz belőle el semmit a világ teremtése vagy elpusztítása.

⁴ WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött írások*. Magvető, Budapest 1975. I. 642. (Idő, Az Isten c. részek)

⁵ *Örök pillanat* (1935) „Van néha olyan pillanat, / mely kilóg az időből (...) megérezheted / önnön-magadban Istent (...) az öröklétet ízeled / még innen a halálon.” „Lehet-e perc, mely öröklétté válna?” – kérdezte az *Évának* (1937) szóló versben. WEÖRES, *Elhagyott versek*, i. k. 249.

⁶ *Egy másik világ* (1941), *Nem élni könnyebb* (1950) „Megérint egy változatlan világról / pár kóbor sejtetem igézete.”

⁷ *A teljesség*, WEÖRES, i. m. 642.

⁸ *Orbis Pictus* (1952)-ből: *Prae-existentia*

E fogalmak körül keringenek a lírikus Weöres művei. Széltornyáról, a város fölé magasuló, vadszőlővel befuttatott ósdi épületről írta:

*ő fenn a levegőben
csak túri elnézően
időtlen zsámolya előtt
az önmagába maró időt,⁹*

A költő a „városban” lefolyó profán időt, véleményünk szerint, a saját farkába harapó kígyó ősi emblémájához kapcsolta, ami itt így nem az örök visszatérésre, hanem a pusztulásra és a feledésre utal, szembeállítva ezt a torony mozdulatlanlanságával, állandóságával.

A múltra, jelenre, jövőre osztott, földi eseményekkel mintegy párhuzamosan együtt haladó kezdet és vég nélküli idő (kör)folyamat, illetve az osztatlan teljesség (Isten ágostoni értelemben vett „ideje”) kettőssége Weöres műveiben többször megfogalmazódik. A múlt és jövőendő agyrémek – állítja –, mivel a folyamatos mában, a „jelenlét végtelenében él”, amely a „teremtés óta változatlan”¹⁰. Az ősapától a végső fiúig, a kezdetől a halálig tartó öröklét eszméje például így szólal meg a *Géniusok. A borús* című, Fülep Lajosnak dedikált versben¹¹:

*Élet s halál egy bennem, véget ért,
ősapátokban s végső fiatokban.*

A sorokat szinte elismétli a *[Tíz évig]*-ben: „A végtelenbe szálltam s visszatértem, / ősapád és végső fiad vagyok...”¹²

S ugyanez a gondolat szólal meg a *Toccata* (1969) záró soraiban is:

*ős-kezdet óta
itt vagyok,
de a lepkével
meghalok.*

A példaként hozhatjuk a témáról szervezett konferencia másik mottóját is: „...múlónak látszik és örök” (*Öröklét*), vagy a *Töredék* (1942) egyik sorát: „S majd ha átléptek az idő túlsó küszöbét...” „Az időknek ezt a fajta birtoklását azonban, boëthiusi értelemben (lásd alább), még nem tekinthetjük öröknek: „Az idők folyama kiszáradt köröttem” (*Az idők folyama*, 1935).

Ellentétek megszüntetése, rend, harmónia. Weöres pályája során többször visszatért néhány archetipikus ellentét egyesítésének az eszméjéhez. A „másolat”, a külsővel összefüggő belső rend felépítése az ember számára a mennyre való rátalálás¹³ lehetőségét rejti magába. A sze-

⁹ *Széltornya* (1943) 7.

¹⁰ *Idő*, WEÖRES, *Elhagyott versek*, i. k. 433. Ld. még *Az elveszett idő*: „a múlt mint a most levő / a jövőendő mint a jelenvaló / szétmásznak...”, p. 487.

¹¹ WEÖRES, i. m. II. 430.

¹² Ld. még *Vagyok utód, vagyok előd*/ című verset, amelyben ismét előkerül a *sziget* motívuma: „...mindenképpen csak átmenet, / így úszom a kettő között, / hab-hordta dőlt fa, nem sziget.” WEÖRES, *Elhagyott versek*, i. k. 535, 652.

¹³ *[Én, a határtalan szellem]* 10: WEÖRES, *Elhagyott versek*, i. k. 282.

mélyiséget hordozó „kettős” anyag a szerelem végtelen harmóniája elérésének akadályá. Weöres a témát több oldalról is megközelítette: „Végtelenül únom szünetlen / zártságomat egy férfi-testben” – panaszkodik a *Nocturnum* (1963) című versben. A fizikai test és az anyag-talan értékek ellentétét művészi (harmónia), és vele egy időben ismeretelméleti¹⁴ oldalról is elénk tárja az *Oldódó jelenlétben* (1963):

*Csak az a harmónia kell,
mit nem hordozhat az anyag
s nem tudhat róla értelem.*

A gondolat költői, sőt művészeti ágak közötti problémaként tűnik fel az ars poetica-jellegű *A jövődő költészetében* (1966). A szonett az égi zene megszólításával kezdődik és egy szent alakzat képével zárul. A folyton változót elhagyó, égi rend és szerelem harmóniája által mozgatót „szó-habok hajósa” (!) megszabadul a földi impulzusoktól („nincs láz-lökés”). Mint ahogy megszabadul a fül felfogta hangoktól („fülében póre csend”) és a hasztalan dolgok látásától. A csatazajos korok utáni csend megfelelője a látvány oldalán a szakrális művészet legtökéletesebb, elvont formája a szemben feltűnő: „angyalok szent geometriája”. Hasonlóan a szentek alakját és történeteiket tiszta formákkal, körökkel, háromszögekkel kifejező, az érzékszervek ingereit szándékosan tompító középkori ábrázolásokhoz. A hívő ezáltal a szent bűvkörébe kerülhet. Az érzékszervi tapasztalatok elhalványulásával, a fakuló színnel, némuló zenével egy időben éled a szeretet és „áll a számok teljes üteme” (*Orbis Pictus, A forrás*).

Ellentétek megszüntetése, férfi-nő. Tudjuk, az Egy Isten száma, az ezt követő kettő a teremtés. A kettő a létrekeléshez tartozó első, a primordiális egységhez legközelebb eső szám, sőt, az oda való visszatérésnek is szükségszerű útja, kapuja. Animus-anima, férfi-nő, illetve az én megkettőződése, majd egybeolvasztása az „isten” állapothoz való közeledés fokozata. Az egy és a sokaság, a különbség-áradat közé ékelődő duális állapot nemcsak a teremtés folyamatának első szakasza, amelyben, mint láttuk, már működik valamiféle idő (még ha nem is számkra ismert tapasztalati formában, ez volt a Nap nélküli három nap a Biblia elején), hanem a sokszerűből való visszatérésnek is lehetősége.

Az *Animus-Anima* (1959, 1960, „elém jó sorsom menyasszonyi képe”) szonett-pár az *Átváltozások* ciklusból, vagy még világosabban *Az új évezred szelleméből* (1947) és a *Jelek* harmadik (1947–1948) darabjából kitűnik, hogy a női és férfi princípium egyesítésével emelkedhetünk magasabb állapot felé. A kétféle természet összeolvadása Istennek a pogány mitológiákban is feltűnő androginitásának a tükröződése analogon teremtményében. Isten saját képére, férfinek és nőnek alkotta az embert, sőt a második történet szerint az ember egy ideig maga is kétnemű lény volt, egészen addig, amíg Isten ki nem vette Ádamból oldalbordáját, Évát.

¹⁴ „Az egyetlen igazi tanulás: a lényünkben szunnyadó tudásnak tevékeny ébresztése.”, „Ha múltó egyéniségeden áttörve, önmagad mélyén az örök lélekbe hatolsz: úgy hódítod meg a teljességet, mint hadvezér a várat.” *A teljesség felé* I. WEÖRES, i.m. I. 637, 645.

„Mindent Isten szemével nézni – se férfiasan, se nőiesen – hanem mint a szent herélt, s a kétnemű, a teljes-ember!”¹⁵ A férfiben lévő nő, a nőben lévő férfi, vagyis a két természet egybefoglalása biztosítja annak lehetőségét, hogy az érzékelés feletti létező, szintén kétirányú folyamattal (belé árad – magába fogad), birtokba vegye azt, ami időben létező korában különállt. Más szóval: a teljes ember kiszabadul mindkét időből, hogy a teremtés előtti, pontosabban azon kívüli, fölötti, teremtőéhez hasonló állapotba kerüljön.

*Férfi, keltsd a rejtett nőt magadban;
nő, ébreszd fel férfi-voltodat:
mert ha átölel a Láthatatlan,
beléd-árad s magába fogad. (Jelek III)*

Ellentétek megszüntetése, igazi én, Isten. A teljessé váláshoz a végső lépést is meg kell tenni. A *Grádicsok éneke* (1964) tizedik, utolsó versében Weöres egyrészt az előbbiekhöz hasonló eszméket variált: „A változó világon / átnyúlva szakadatlan, / fürdöm oly végtelen harmóniában / mit a művészi álmom / nem rögzíthet szavakban, / belőle a versben néhány szilánk van...”; másrészt a beleolvadás-szabadulás, a benne lévő tükörkép és a másik én, az örvényben való ingás és a mozdulatlan diadalmenet-vonulás konfliktusos helyzetét fogalmazta meg, amelynek kimenetele az olvasó számára nem lehet kétséges. A két én időnként dialógust folytatott egymással (*A kettős én*, 1962). Ez a párbeszéd azonban nem egyenlő felek között zajlik, az abszolút, a mozdulatlan és a testi tevékenységgel összefüggő sürgés-forgás ellentéte ezen a földön kibékíthetetlen (szolgálom, de nincs hozzá közöm), s csak a halál oldhatja fel.

A teológus szerint egyedül Istenre vonatkoztatva érvényes az Esse=Essentia vagy ipsum Esse *subsistens* tétel. A teremtett dolgok esetében a létezés mindig kapcsolódik valamihez. Életét saját erejéből megtartani képtelen teremtményt a totális megsemmisüléstől a lét Isten-től folyamatosan megkapott ajándéka menti meg. Csak addig maradhat fenn, amíg az önközlő jó, az isteni szeretet létben tarja. Az „álom-gomoly”-ból a születéssel „föld-fia” lesz. A „fogoly” akkor eszmél rá végső lényegére, ha megválnak romlásnak alávetett testétől¹⁶. Az *Orbis pictus* (1952) zárószorai (*Búcsúzó*, 3) tartalmazzák e gondolat lényegét: „Ha szövevényed és kéréged lehámlott, / kiáll, mint póre szirt, a szeretet.”

A személyiségtől való halál utáni megszabadulás jelentheti a tér- és időbeli végtelenhez való közeledés és egyesülés lehetőségét: „személyemtől megszabadultam, / hát mért kívánám vissza holtan? / Lét vagy nemlét: tiszta legyen / az örökkévaló jelen. (*Fogy a zavaros ital és átlátszik a pohár alja*, 1963). A *Vénülő pasas* (1965, Weöres ekkor 52 éves) nem tudja miért került az örvénylő-lüktető világba, s egy eléggé furcsa hasonlattal fejezi ki reményteli vá-

¹⁵ A téma variációja: *Dal a csillagokról* (1946), illetve */Én, a határtalan szellem/* 38: Ha férfi vagy / bennem egyesülsz asszony alakoddal; / ha nő vagy, / bennem egyesülsz ember-alakoddal; / ha egyesülünk: / minden a mi gyermekünk.” WEÖRES, *Elhagyott versek*, i. k. 29. 300.

¹⁶ Ha majd szememre rög borúl,
tán szótlánul
beszél hozzám az Úr,
tán szótlánul beszél hozzám az Úr
a sorson messze túl -

rakozását: úgy örül annak, hogy csökken „mi elválaszt a végtelentől, / a tagolatlan szerelemtől”, mint a gyermek, amikor este anyja betakarja.

A végtelen Isten részévé váló válás előtt az utat eltorlaszoló testtől, a „romló burkolat”-tól való megválás után van még egy másik, váratlan, de teológiai szempontból értelmezhető elszakadás is. Nem akkor hal meg valaki, amikor ez bekövetkezik, hiszen akkor „... csak a halál / hal ki belőlem ...az idő már nem darál”¹⁷. Ez a második lemondás saját énjére vonatkozik. Elszakíthatnak énemtől, de nem szakíthatnak el léteemtől. A létem független az énemtől, mert már nem enyém, hanem Istené. Az éntől való megszabadulás nem jelenti a létből vagy nemlétből való kitaszítottságot, éppen ellenkezőleg, csak így állíthatja joggal: „Istenben vagyok és nem-vagyok”¹⁸.

Aión, öröklét. A *Vallomások* XI. könyvében Ágoston nagyon világosan megfogalmazta, hogy butaság a világ teremtése előtti időről beszélni, hiszen az idő a véges dolgok teremtésével született, ami így nemcsak szóval (Logosz) való létbe hívás, hanem szükségszerűen időbe való behelyezés is. A létezés anyagtalan, tiszta aktusa, minden szempontból független attól, ami alakot öltött, és mindennek fölötté áll¹⁹. Az idő-teológia itt egy finom különbségtételt tesz, amelyet legvilágosabban Boëthius fogalmazott meg az isteni előre látással kapcsolatban *A filozófia vigasztalása* ötödik könyvében. Téved, állítja, aki azt hiszi, Isten csak annyiban áll az idő fölött, s csak annyiban „örök”, amennyiben „sohase kezdett volna és sohase szűnne meg lenni”, mert így mégiscsak alá lenne vetve az időbeliségnek, hiszen múltja már nem, jövője még nem az övé. „Teljes joggal tehát csak azt tarthatjuk öröknek, ami határtalan létének tökéletes teljességét egyszerre fogja fel s mondhatja magáénak, aminek megvan hiánytalanul a jövője, s nem veszett el múltjából se semmi.”²⁰

Az 1932-es *Trilógia* első részében Weöres azt írta, hogy végtelenbe induló, sehol sem hajló pályája önmagába visszatérő egyenes és nem önmagába visszatérő görbe volt. Semmi és minden: örök egység, pont, ahol a valóság az abszolútummal összeér²¹. Az [*Én, a határtalan szellem*] (1944?) című ciklus 49 versében Weöres állandóan visszatért ahhoz a gondolathoz, hogy a központ, a személytelen, közös áram (Goethe *Végrendelete* szerint: „Mindenben örök áram árad”) benne van az emberben magában, s kellő elmélyültséggel vizsgálódva felfedezhetjük önmagunkban őrangyalunkat. Olyat állít magáról, amit csak Istenről szokás:

¹⁷ [Ami kimaradt az Orbis Pictusból] (1952). WEÖRES, *Elhagyott versek*, i. k. 392.

¹⁸ [Elszakíthatnak...] (1965), WEÖRES, *Elhagyott versek*, i. k. 428.

¹⁹ AUGUSTINUS, Aurelius, *Vallomások*. Gondolat, Budapest 1982. „Nem időben előződ meg az időt, mert így nem előznél meg minden időt. Ámde minden múlt előtt ott jársz Te fölséges örökkévalóságod szüntelen jelenével és fölébe magasztosulsz minden jövendőnek, mert azok jövők, és ha megérkeznek, máris múltba hullanak.” 357. (Városi István fordítása)

²⁰ BOËTHIUS, Anicius Manlius Severinus, *A filozófia vigasztalása*. Magyar Helikon, Budapest 1970. 146. (Hegy Gyula fordítása)

²¹ WEÖRES, *Elhagyott versek*, i. k. 217 és 328. Világirodalmi párhuzamként elsőként Goethe *Isten és világ* ciklusa kínálkozik: Egy és minden, örök-egy stb. fogalmaival. A *Hommage à Goethe* (1947) a jelek sokasága (talán a Chorus mysticus záróénekére utalva) és az Igaz mint tiszta papírlap viszonyát idézi. Az Ősfenomén Goethe Hegelt nevezte Abszolútumnak. E kérdéstről: PÁL József, *1790. Határ és szabadság az irodalomban*. Akadémiai, Budapest 2012. 73.

*Az alak elmúlik, mert keletkezett,
én el nem múlok, mert nem keletkezem²².*

A bennünk lévő lét Isten jellemzőit ölti magára, akinek talán második legfontosabb tulajdonsága az idő és tér fölöttisége, végtelensége: „Határa nincs mégis sejted hogy él / és szól hozzád csak figyelmes legyél”, „Fejemben és szívemben elfér az Isten”, „nem-ismerésem határtalan tudás”²³. Ez az emberből kiemelkedő végtelen lény nem mozgó, nem valami, nem született és nem hal meg, független a „ruhától”, amelyet a világ teremtésével kapott²⁴, s mint teremtője „maga az önmaga által létező lét”.

Kóda. Weöres Sándor életművében szinte lehetetlen a máskor hatékony irodalomtörténeti kutató módszerek alkalmazása. Az ő esetében igen nehéz feladat bizonyos gondolatok, eszmék fejlődési útjának a kimutatása az életmű kronológiája alapján. (Igyekeztünk ugyan lehetőleg mindenütt feltüntetni a versek keletkezési idejét.) Weöres idő-felfogásának egyik különlegessége, hogy alig lehet ilyen módon részekre szabdalni, stádiumokra osztani az életművet. Az egymásutániságnak az ő esetében kicsi a jelentősége. A költő ilyen értelemben is eltüntette az időt: bármilyen gondolat jelen lehetett a fiatalkori versekben éppúgy, mint az utolsóknak. S ha közönséges logikával valaki „rendet akar tenni” a sokszínűségben, akkor könnyen önkényessé válhat. Az élet lényegét tekintve a gyermek már mindazt tudta, amit az öreg, s gyakran esetleges, milyen szempontból nyert megfogalmazást ugyanaz az alapeszme ekkor vagy akkor. A már idézett *Nocturnum* című versében pontosan elénk tárja, kettősségek és megosztottság után, az Istennél lévő teljes létbe és tudásba való emelkedés eszméjét:

*Míg él s lőt-fut, halott vagyok,
s ha ő nincs, megszabadulok,
vissza, az Isten szerelmébe,
nem vagyok semminek se része,
önmagammal nem osztozom
testi vagy lelki koncokon,
vagyok a gát-nélküli bőség,
az észrevétlen lehetőség
aki mindent magába-fogva
teljes kincsét szüntelen osztja.*

A feladat – írta az [Ahelyett, hogy...] kezdetű versében –: meghallgatva Krisztus, Buddha, az Upanishadok, Tao Te King, a bölcsek és a szentek tanítását, az ember célja ne „az örök idő-kig élve lubickolás” legyen, „hanem az Istenben elolvadás”²⁵, „és éveid nem érnek véget” (Zsolt. 101.28).

²² [Én, a határtalan szellem] 36. WEÖRES, *Elhagyott versek*, i. k. 299.

²³ Idézetek az *Elhagyott versekből*, sorrendben: *Töredékek* (1950), p. 333; [Ami a Rongyszőnyeg II-ből kimaradt] p. 397; [Multat idézetek] (1971), p. 455.

²⁴ [Kisebbik részed], WEÖRES, *Elhagyott versek*, i. k. 517.

²⁵ WEÖRES, *Elhagyott versek*, i. k. 591.